

5. Hershey Plans a Steep Increase in Prices [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com>.
6. Home Prices Seem Far From Bottom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com>.
7. Kanatas G. Commercial Paper, Bank Reserve Requirements, and the Information Role of Loan Commitments [Електронний ресурс] / George Kanatas. – Режим доступу : <http://www.investors.com>.
8. Retire Now, and Risk Falling Short on Your Nest Egg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com>.
9. Wachovia Is Latest Bank to Buy Back Securities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com>.

МОДЕЛЬ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ ЯК *TERTIUM COMPARATIONIS* СИНТАГМАТИКИ ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

ІВАНИЦЬКА Н. Б.

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

У сучасній лінгвістичній парадигмі помітною є тенденція до активізації зіставних (контрастивних) досліджень (В. Г. Гак, С. П. Денисова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган, А. В. Корольова, В. І. Кушнерик, В. М. Манакін, А. Е. Левицький, Б. О. Серебренников, О. В. Тищенко, С. О. Швачко, І. К. Юсупов, В. М. Ярцева, W. Croft, C. Lehmann, W. Nemser, J. Newman, G. Nickel, A. Wierzbicka). Цьому сприяють, з одного боку, закономірний процес досить результативного накопичення знань у сфері вивчення конкретних мов, а з іншого – позамовні суспільні чинники. Значну частину розвідок спрямовано на встановлення спільного та відмінного в граматичній семантиці як споріднених, так і неспоріднених мов. Контрастивістика і типологія граматичних систем української та англійської мов, здійснені переважно на основі одностороннього зіставного аналізу, отримавши наукове висвітлення в підручниках із порівняльної типології (граматики), останнім часом перебувають на периферії. З огляду на зазначене, звернення до міжмовного опису дієслівної ланки української та англійської мов, пов'язане з системною репрезентацією спільних і відмінних рис їхньої синтагматичної організації у формально-синтаксичному аспекті, видається своєчасним і актуальним.

Особливість зіставних описів полягає у створенні лінгвістичної моделі, абстрагованої від закритості / відкритості списку мов і диференційних ознак, урахування яких є важливим для типології, та генетичного фактора, релевантного для порівняльно-історичного мовознавства

У цьому аспекті актуальним є двосторонній, чи білатеральний (М. П. Кочерган, Р. Штернеманн) зіставний підхід до порівняння мовних явищ,

коли отримані результати є об'єктивними й науково валідними через свідоме запобігання проєкції однієї мови на іншу. За двостороннього порівняння основа зіставлення (*tertium comparationis, t.c.*) має позамовний характер і виступає певним ідеальним типом, змодельованим інструментом порівняння.

Отже, мета статті – обґрунтувати можливість використання моделі простого речення дієслівної будови як надійного *t.c.* двостороннього зіставлення синтагматичних вимірів дієслівних систем української і англійської мов.

Завдання:

– з'ясувати металінгвістичне наповнення поняття “модель речення” як об'єктивного та до певної міри формалізованого показника особливостей синтагматики української і англійської дієслівних систем у контексті їхнього двостороннього зіставлення;

– встановити основні моделі простих речень дієслівної будови, утворених на основі синтагматичних властивостей дієслів, які можуть слугувати основою зіставлення синтагматики української і англійської дієслівних систем.

Об'єктом дослідження є дієслівні системи української і англійської мов, предметом аналізу виступають синтагматичні виміри української і англійської дієслівних систем крізь призму формування ними моделей речень простої дієслівної будови як *t.c.* двостороннього зіставлення.

Теорія “моделювання” в синтаксисі на сьогодні не є новою. Синтаксис кожної із зіставляваних мов (як української, так і англійської) завжди перебував в епіцентрі лінгвістичних пошуків і дістав належне наукове осмислення в межах тих чи інших дослідницьких парадигм, унаслідок чого загалом упорядкована типологія як складного, так і простого речень, виявлені внутрішні зв'язки між основними типами речень та їхніми варіативними реалізаціями в мовленні як в лінгвославістиці [1; 2; 3; 7; 8; 9; 13; 14], так і в лінгвогерманістиці [5; 6; 16; 18 19]. Із-поміж різних поглядів на природу речення нам імпонує точка зору тих лінгвістів, які вказують на належність речення до системи мови і до системи мовлення (І. Р. Вихованець, Т. П. Ломтев, В. Матезіус, Л. Теньєр, Н. Ю. Шведова). Такі міркування не знаходять підтримки в концепціях західноєвропейських та американських синтаксистів, де речення витлумачують здебільшого як одиницю мовлення, що утворюється мовцем у процесі мовлення (Е. Бенвеніст). Імовірно, що оптимальним є погляд на речення як конструкт, що поєднує власне-мовну та мовленнєву природу.

У сучасній лінгвістиці “модель речення” кваліфікують як мовну одиницю, яка, на думку І. С. Попової, “дозволяє генерувати велику й абсолютно не контрольовану ні нашим мозком, ні навіть найскладнішою технікою кількість як конкретних комунікативних побудов, так і нормативних мовленнєвих ланцюгів докомунікативного рівня” [15, с. 304]. Генезу вчення про структурну схему речення в східнослов'янському мовознавстві досить повно представлено в [14, с. 42–49]. В англістиці проблема моделювання реченнєвих структур висвітлена в праці [16].

Водночас зауважимо, що коли в моделюванні одиниць конкретної мови аналізують мовленнєві репрезентації тих чи інших одиниць із метою виявлення в них спільних/відмінних ознак і на цій основі встановлюють моделі, здатні узагальнено “покривати” (відтворювати, охоплювати) одиниці, які залишилися

поза аналізом, але мають такі ж властиві їм ознаки (чи відмінності), то в зіставних дослідженнях моделювання має суттєву відмінність.

Ця відмінність полягає насамперед у тому, що для адекватності та об'єктивності висновків про зіставлювані мовні одиниці виникає необхідність користуватися “*моделями моделей*” (авторське визначення). Металінгвістика такого словосполучення не відзначається особливою складністю: обирають моделі, які можна інтерпретувати як *t.c.*, який у вигляді наукової моделі (тобто своєрідного узагальнення) відбиває типові ознаки відповідних моделей конкретної мови, а отже, є сформованим на основі диференційних ознак моделей зіставлюваних мовних систем.

Утворенню таких моделей міжмовного аналізу передуює внутрішньомовний аналіз об'єкта зіставлення, що потребує обрання єдиного з точки зору теорії та методології підходу до дослідження. Якщо взяти до уваги те, що теорія, а отже, і металінгвістичне моделювання мовних одиниць конкретних мов не позбавлені низки суперечностей через складність самої мови, у яких би одиницях і категоріях її не вивчали і в площину якої б наукової парадигми не проектували, то тим більше суперечностей і розбіжностей трапляється у т. зв. “*моделях моделей*” як основі зіставлення. Так, наприклад, утрадиційною, “узаконовою” й широко застосовуваною універсальною моделлю, зокрема в лінгвославістиці, є підрядний зв'язок. Використання категорійної ознаки, номінованої “*підрядний синтаксичний зв'язок*” в англійській мові, спричинило уточнення й переосмислення “*драматичності*” цієї моделі через вияв певних особливостей зв'язку між словами, ролі порядку слів, службових та дейктичних слів і навіть інтонації. Модель, з одного боку, виявляє ознаки суб'єктивізму, відносності, “*відкритості*”, з іншого – завжди слугує підґрунтям для поглибленого вивчення мовних реальностей і встановлення нових закономірностей у їхній структурі, семантиці, функціях.

Говорячи про модель простого речення, вважаємо за необхідне, окрім усього іншого, зупинитися також на основоположному питанні, яке стосується сутнісних вимірів моделі простого речення взагалі, зокрема речення дієслівної будови. У сучасній лінгвістиці прийнято вважати, що модель (чи структурна схема) речення – це відзосереджений абстрагований зразок, який складається з мінімуму компонентів, необхідних для створення речення [9, с. 613]. Власне кваліфікація такого мінімуму і є новою для співіснування двох підходів до встановлення структурних схем речення, які в загальному можна охарактеризувати як виокремлення предикативного мінімуму [17] на противагу номінативному [1; 3].

Перший підхід спирається на традиційне, зокрема для слов'янського мовознавства, чітке розмежування головних і другорядних членів речення і орієнтований на визнання мінімальним складником моделі лише предикативної основи. Інший підхід, який на сьогодні є небезпідставно більш застосовуваним і популярним, хоча і не позбавленим певних суперечностей та недоліків передусім через невиправдане розширення переліку необхідних компонентів моделі, передбачає створення схеми речення з урахуванням не лише граматичної, але й смислової, інформативної достатності. Іншими словами, основна відмінність між поняттями “*предикативного*”

та “номінативного” мінімуму речення полягає в орієнтації на формальну будову предикативної основи речення (предикативний мінімум) чи на формально-синтаксичну структуру ширшого комплексу компонентів, необхідних для виконання такою структурою функції повідомлення (номінативний мінімум).

Зрозуміло, що в зіставленні можна використовувати як перший, так і другий підходи з дотриманням суттєвої вимоги: однозначної інтерпретації складників, як і всього складу предикативної чи номінативної моделей. Нам імпонує другий підхід до визначення моделей простого речення і виокремлення типових моделей у зіставлюваних мовах та використання їх як синтаксичних зразків для зіставного аналізу української та англійської дієслівних систем у синтагматичному аспекті.

Отже, у процесі зіставлення синтагматики української та англійської дієслівних систем видається можливим використання положення розробленої в лінгвославістиці теорії номінативного мінімуму речення, який традиційно розглядають як розширену схему, що включає мінімальну структурну схему речення (головні компоненти) та обов’язкові прислівні поширювачі, необхідні для реалізації реченням номінативної функції, що дало підстави кваліфікувати її як розширену формально-синтаксичну структуру, опосередковану семантико-синтаксичною структурою речення (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. Л. Іваницька, О. І. Леута та ін.). Такий підхід, у цілому не властивий для лінгвоанглістики, до певної межі корелює з концепцією конструктивного синтаксису Г. Г. Почепцова, розробленою на матеріалі англійської мови [16]. Учений послідовно розмежовує конструктивно значущі складники речення, тобто ті, що передбачені системою мови, та комунікативні, тобто ті, що є “продуктом творчості мовця”. Кваліфікація лінгвістом структурного каркасу речення, ядерного речення є співзвучним із виділенням номінативної моделі речення в лінгвоукраїністиці, а названі ним конструктивно значущі члени речення можна вважати прислівними компонентами формально-синтаксичної структури речення.

Отже, до складу дієслівних моделей простих речень маємо підстави ввести не лише традиційні головні компоненти речення, але й обов’язкові придієслівні компоненти, наявність яких зумовлена синсемантичними властивостями дієслівних слівформ у присудковій позиції двоскладного речення та в позиції головного компонента речення односкладної будови [10]. Крім того, у визначення й опис моделей речень як схем контрастивного дослідження дієслівних систем української та англійської мов було включено, крім структурних (власне синтагматичних особливостей дієслівної лексики), також семантичні характеристики обов’язкових придієслівних компонентів, які теоретично осмислено в синтаксичній семантиці, зокрема об’єктні і обставинні.

Поняття об’єктної синтаксичної семантики пов’язане з узагальненими властивостями предметних денотатів, на які так чи інакше впливає дієслівна процесуальність.

Відносно усталеним у сучасній лінгвістиці є положення про те, що роль обов’язкового придієслівного компонента у моделях речень можуть виконувати структури з обставинним значенням на кшталт укр. *знаходиться де?*; англ. *to be*

where?). У кваліфікації моделей це значення називаємо синтаксичною обставинною семантикою. Такий компонент як своєрідна узагальнена (семантично й формально) абстракція виступає еталоною одиницею в складі моделі речення, крізь яку можна простежити спільне й відмінне в дієслівних системах зіставлюваних мов.

Дієслівна синтагматика (обов'язкове правобічне дієслівне оточення) виступає за такого підходу першорядним засобом виокремлення відповідних структур в обох мовах, класифікації, не лише на основі формальних засобів вираження компонента, але й з урахуванням визначення системності чи частковості у зіставлюваних мовах.

Описаний підхід уможливив виокремлення основних моделей простих речень дієслівної будови, які, набуваючи статус *t.c.*, дають змогу встановити корелятивні особливості реченнєвотвірного потенціалу дієслівних систем української та англійської мов як одного із аспектів синтагматичних вимірів останніх. Зокрема, для аналізу можна залучити такі моделі: 1) предикативну: укр. *Неподалеку грайливо дзюрчав гірський потік* (Є. Гуцало); англ. *The rain vanished* (M. Twain); 2) предикативно-об'єктну: укр. *Вдома Валя споруджував двигунці, майстрував іграшкові електропроводи* (О. Гончар); англ. *I have forgotten their names* (F. Fitzgerald); 3) предикативно-обставинну: укр. *Дід поводився достойно...* (М. Стельмах); англ. *Bruce went to the book shelf...* (J. Cairney); 4) предикативно-двохоб'єктну: укр. *Гребінець та спритні руки перетворювали волосся на ніжну світлу зачіску* (Ю. Збанацький); англ. *Mickey's invited us to a party...* (K. McCallum); 5) предикативно-об'єктно-обставинну: укр. *Невдовзі хлопці винесли на леваду солом'яну ляльку* (В. Скуратівський); англ. *Then they tucked the old man into a beautiful room* (M. Twain).

Отже, модель речення у форматі формального синтаксису кваліфікуємо як синтаксичну конструкцію, яка виступає предикативним мінімумом чи предикативним мінімумом разом із обов'язково залежними від головних компонентів прислівними поширювачами (обов'язковими прислівними компонентами) первинної залежності. Відповідно модель речення дієслівної будови кваліфікуємо як синтаксичну конструкцію, яка виступає предикативним мінімумом із дієсловом (дієсловами) у ролі головних компонентів разом із обов'язково залежними придієслівними компонентами первинної (придієслівної) залежності. Саме таке розуміння моделі простого речення вважаємо за доцільне покласти в основу характеристики моделі речення як надійного й об'єктивно зумовленого *tertium comparationis* у процесі двостороннього міжмовного аналізу синтагматики української та англійської дієслівних систем. Найбільш показовими для встановлення корелятивних міжмовних співвідношень виступають речення, побудовані за предикативною, предикативно-об'єктною, предикативно-двохоб'єктною, предикативно-обставинною, предикативно-об'єктно-обставинною моделями. На перспективу залишається детальне зіставне вивчення синтагматичних вимірів дієслівних систем української та англійської мов у межах кожної з виокремлених моделей простих речень дієслівної будови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Йосип Фрідріхович Андерш. – К. : Наукова думка, 1987. – 192 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и производные от него значения / Н. Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 403–452.
3. Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке / Вера Васильевна Бабайцева. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.
4. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / Валентин Васильевич Богданов. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. – 204 с.
5. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Высш. школа, 1966. – 199 с.
6. Белехова Л. І. Семантична класифікація двоскладових непоширених речень з дієсловами-присудками неспрямованої дії / Л. І. Белехова // Іноземна філологія : [міжвідомчий наук. зб. Львівського ун-ту імені Івана Франка]. – 1985. – Вип. 77. – С. 3–9.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
8. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонДУ, 2006. – 378 с.
9. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ “ВКФ “БАО”, 2011. – 992 с.
10. Іваницька Н. Б. Абсолютивно-релятивний потенціал українських дієслів у проекції на структуру речення / Н. Б. Іваницька // *Ucrainica II. Současná Ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury : Sborník článků. 3 Olomoucké symposium ukrajínistů. 1část.* – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – С. 269–274.
11. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Н. Б. Іваницька // *Мовознавство.* – 2009. – № 1. – С. 46–59.
12. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : [монографія] / Наталія Борисівна Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
13. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Ніна Лаврентіївна Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 167 с.
14. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / Олександр Іванович Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
15. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : [монографія] / Ірина Степанівна Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
16. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Георгий Георгиевич Почепцов. – К. : Вища школа, 1971. – 191 с.

17. Шведова Н. Ю. Лексическая классификация русского глагола (на фоне чешской семантико-компонентной классификации) / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. IX междунар. съезд славистов : [доклады сов. делегации]. – М. : Наука, 1983. – С. 306–322.
18. Fillmore Ch. Construction grammar course book / Ch. Fillmore, P. Kay. – Berkeley : University of California, 1992. – 113 p.
19. Fries Ch. The Structure of English / Charles Carpenter Fries. – L. : Editeur Longmans, Green and Co, 1963. – 304 p.

ЕТАПИ ПРОЕКТУВАННЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ СЛОВНИКІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО ТИПУ

КАПРАНОВ Я. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У лінгвістичній науці ХХІ століття словник характеризується як один із найважливіших способів опису лексичної системи мови [23, с. 17]. Саме тому із розвитком сучасної лексикографії спостерігаємо актуалізацію дослідницького зацікавлення до висвітлення проблеми коректної побудови словників загалом та словників філологічного типу зокрема.

Мета статті – проаналізувати етапи роботи над проектуванням мега- / макроструктури та конструюванням мікро- / медіоструктури словників філологічного типу.

Сьогодні лексикографію можна вважати як таку, в якій “існує безліч різних типів словників, більшість з яких має чимало спільного в техніці оформлення та подання матеріалу” [32, с. 42]. Так, з одного боку, майже всі науковці одностайні у розробці словника будь-якого типу, який має поетапний характер [6; 12; 23; 38]. З іншого боку, слід відзначити наявну тенденцію до варіювання кількості етапів під час укладання / створення словника. Наприклад, на думку С. В. Гріньова, таких етапів має бути чотири [12, с. 11–13], Б. Ю. Городецький виділяє їх десять [11, с. 11]. Уважаємо, що пояснити таку розбіжність поглядів може вивчення рівнів деталізації цих етапів.

На сьогодні єдиної “ефективної” методики роботи над укладанням / створенням словника не розроблено і донині, бо “комусь зручніше спочатку сформулювати корпус текстів, а потім займатися формуванням словника, а дехто віддає перевагу поєднувати ці два етапи” [1, с. 6]. На підтвердження цього міркування наведемо позицію І. С. Кудашева: при проектуванні комп’ютерного словника обов’язковим є процес тестування програмного забезпечення, а при створенні паперового – проектування оригінал-макету [27, с. 49]. При цьому І. С. Кудашев додає, що “багато етапів є факультативними, і як засіб контролю якості словника його попередня версія може бути відправлена на рецензування зовнішнім фахівцем, але цей етап необхідно вважати обов’язковим і важливим для будь-якого словникового проекту” [там само, с. 49–50].

Основними причинами неодностайності учених щодо етапів укладання словників І. С. Кудашев вважає: 1) залежність від стартових умов;